



โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

งานฐานทรัพยากรท้องถิ่น

รายงาน การรวบรวมศึกษาทรัพยากรวัฒนธรรมภูมิปัญญา วัฒนธรรม

เรื่อง ผ้าทอปะกาเกอญอ บ้านป่าข้าวหลาม หมู่ที่ 7 ตำบล กัดช้าง

จัดทำโดย

คณะอนุกรรมการงานปลูกรักษาทรัพยากรท้องถิ่น

งานฐานทรัพยากรท้องถิ่น อพ.สธ. ตำบล กัดช้าง ฉบับที่ 1/2561

1.) ประวัติหมู่บ้านป่าข้าวหลาม

หมู่บ้านป่าข้าวหลามเดิมเป็นหมู่บ้านของชนเผ่าลัว่ต่อมาได้มีการย้ายถิ่นฐานทำให้ชนเผ่ากะเหรี่ยงเข้ามาอยู่แทน เดิมหมู่บ้านป่าข้าวหลามมีเพียง 2 หลังคาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ต่อมาไม่นานก็มีชนเผ่ากะเหรี่ยงอพยพเข้ามาเพิ่มเรื่อยๆจนปัจจุบันมีถึง 82 หลังคา คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนา คริสต์ 2 นิกาย คือ คาทอลิกและ โปรเตสแตนต์ต่อมาในปี 2535 ก็ได้มีการก่อตั้ง โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนขึ้น เพื่อให้มีการเรียนการสอนในระดับ อนุบาลและประถมศึกษา ปัจจุบันมีครู จำนวน 9 คนและมีนักเรียน จำนวน 100 คน วิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย คือ การเข้าโบสถ์ในวันสำคัญต่างๆเช่น ในวันคริสตมาสต์ชาวบ้านจะใส่ชุดประจำเผ่าโดยคนที่แต่งงานแล้วจะใส่เสื้อสีแดงแขนสั้น ส่วนคนที่ยังไม่แต่งงานจะใส่เสื้อสีขาวยาว โดยเสริมสลองกินข้าวใหม่ มารวมตัวกันที่โบสถ์ การหาของป่า เลี้ยงสัตว์ ปลูกผัก ปลูกข้าวกินเองในครอบครัว มีการทอผ้าเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่ม

วิธีการทอผ้าของกะเหรี่ยง

2.) วิธีการทอผ้า

2.1 การกะขนาด

การทอผ้าของกะเหรี่ยงก่อนที่จะขึ้นเครื่องทอ จำเป็นจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของการทอก่อนว่าจะทอเพื่อใช้ทำอะไร เช่น ทอย่อม ทอเสื่อ ทอผ้าถุง ฯลฯ และต้องกำหนดขนาดไปพร้อมกันด้วย ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะของเครื่องนุ่งห่มของชนเผ่ากะเหรี่ยง เป็นการนำผ้าแต่ละชิ้นมาเย็บประกอบกันโดยไม่การตัด (ยกเว้นความยาว) ดังนั้นการทอผ้าแต่ละครั้งจึงต้องกะให้ได้ขนาดที่จะนำมาเย็บ แล้วสวมได้พอดีตัว กะเหรี่ยงไม่มีเครื่องมือที่ใช้เป็นมาตรฐานในการวัด จึงต้องใช้วิธีกะประมาณ โดยอาศัยความเคยชิน การกะขนาดของผ้าที่จะทอแต่ละครั้ง ผู้ทอจะยึดรูปร่างของตนเป็นมาตรฐานว่า เมื่อขึ้นเครื่องทอเพื่อทอเสื่อของตนต้องเรียงด้ายสูงประมาณเท่าไทรของไม้ ที่เสียบบน "แท แบร อะ" หรือไม้ขึ้นเครื่องทอ เช่นประมาณว่า "ครึ่งไม้" หรือ "ค่อนไม้" เป็นต้น ฉะนั้นเมื่อต้องทอให้ผู้อื่นจึงต้องเพิ่ม หรือลดขนาดของด้ายลง โดยอาศัยการเปรียบเทียบจากรูปร่างของผู้ทอดังกล่าว ปกติแล้วความกว้างของผ้าที่ทอได้มีขนาดเพียง 1 ใน 4 ของรอบอก ผู้สวมใส่ อย่างหลวม ๆ ถ้าทอผ้าห่มความกว้างอาจเท่ากับ 1/2 หรือ 1/3 ของความกว้างที่ต้องการก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนำไปประกอบเป็นเครื่องนุ่งห่ม เช่น ผืนผ้าที่ทอจะเท่ากับ 4 เท่าของความยาวแท้จริงของเสื่อ หรือชุดยาวก็จะทอผ้าขนาดเดียวกัน คือ 2 ผืน โดยแต่ละผืนมีความยาว 2 เท่าของความยาวที่แท้จริง เป็นต้น เครื่องทอผ้าไม่มีหลักฐานที่แสดงว่าแต่เดิมรูปแบบของการทอผ้าของกะเหรี่ยง เป็นแบบใด แต่เท่าที่ปรากฏให้เห็นมาจนถึงปัจจุบันพบว่าเป็นแบบทอมัดเอว หรือห่างหลังเช่นเดียวกับการทอผ้าของ ละวะ และลาหู่ ซึ่งลักษณะการทอผ้านี้คล้ายของชาวเปรูสมัยโบราณ ชนเผ่าแถบแก้วเตมาลา ฟิลิปปินส์ และแมกซิโก ก็พบว่ามีวิธีการทอผ้าด้วยเครื่องทอแบบห่างหลังเช่นกัน



ภาพที่ 1 แสดงภาพการทอผ้า

ส่วนประกอบของเครื่องทอผ้าข้างหลัง มีดังนี้

1. แผ่นหลังหรือผ้าหนา ๆ ส่วนมากจะใช้หนังสัตว์ เช่นหนังควาย ฯลฯ ตัดเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 4-6 นิ้ว ยาวประมาณ 20 นิ้ว ปลายสองข้างเจาะรูร้อยเชือกสำหรับคล้องกับ ปลายไม้รังผ้าที่ทอให้ตึง โดยพันอ้อมกับเอาผู้ทอ ชาวกะเหรี่ยงเรียก "อย่า คู้ เพ้ย"
2. ไม้สำหรับพันผ้า เป็นไม้จริงท่อนกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1/2 นิ้ว ยาว 20-24 นิ้ว ผ่าครึ่ง ประกอบ ปลาย 2 ข้าง บากเป็นช่องสำหรับใช้คล้องเชือกจากแผ่นหนัง เป็นไม้อันแรกที่ใช้ พันด้าย เมื่อเริ่มขึ้นเครื่องทอ และใช้สำหรับม้วนเก็บผ้าที่ทอแล้ว
3. ไม้กระทบหรือหน่อทาแพะ เป็นไม้จริงหน้ากว้าง 4-5 นิ้ว ใช้สำหรับแยกด้ายยืนให้มีช่องกว้างขึ้น เพื่อสะดวกในการสอดด้ายขวาง และใช้กระทบด้ายขวางให้แน่น
4. ไม้ช่วยแยกด้ายหรือลูโซ่ เป็นปล้องไม้ไผ่กลม ๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 1/2 - 2 นิ้ว ยาว ประมาณ 20 นิ้ว ใช้สำหรับแยกเส้นด้าย
5. ไม้หน่อสะยา เป็นไม้ไผ่เหลาให้กลมเรียวเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3/4 นิ้ว ยาวประมาณ 20-25 นิ้ว การทอผ้าครั้งหนึ่ง ๆ จะใช้ไม้หน่อสะยาอย่างน้อย 3 อัน ไม้หน่อสะยานี้ควรมีไว้หลาย ๆ อัน เพราะมีประโยชน์หลายอย่าง คือ
 - ใช้สำหรับคล้องด้ายตะกอ เพื่อแบ่งเส้นด้ายยืน เวลาขึ้นเครื่องทอ เมื่อทอจะยกขึ้น สลับ กับไม้ช่วยแยกด้าย
 - ใช้เครื่องกำหนดแนว และจัดระเบียบเส้นด้ายยืนตะกอ

- ใช้กำหนดตะกอกสำหรับการทอผ้าที่มีตะกอกหลายชุด จำนวน ไม่น้อยสะยาที่ใช้ในการนี้ จะมีจำนวนเท่ากับตะกอกการขึ้นเครื่องทอ

2.2 การขึ้นเครื่องทอ

เป็นการนำเส้นด้ายมาเรียงกันอย่างมีระเบียบตามแนวนอนขนานไปกับไม้ขึ้น เรียงลำดับไว้ ดังนี้ การเรียงด้ายจะใช้จำนวนคู่ เช่น 2 เส้น หรือ 4 เส้นครบก็ได้หากต้องการผ้าหนา เช่น ผ้าห่ม ก็ใช้ด้ายไปแยกที่ตะกอกเป็น 2 ส่วน ๆ ละ 2 เส้น หากเป็นเส้นด้ายพื้นเมืองปั่นเอง ปกตินิยมใช้ด้ายยืนเพียงเส้นเดียว เวลาเรียงใช้ 2 เส้นควบ หากเป็นด้ายสำเร็จรูป จะใช้ด้ายยืน 2 เส้นเวลาเรียงใช้ 4 เส้นควบ จำนวนด้ายอาจเพิ่มมากขึ้น ในกรณีที่เป็นการทอผ้าลายนูนตามแนวยาว เช่น การทอเสื้อของผู้ชายสูงอายุของกะเหรี่ยงสะกอจะใช้ด้ายยืนปกติ คือ 1 เส้น เวลาเรียงใช้ 2 เส้นควบ เมื่อถึงเวลาจะเพิ่มด้ายยืนเป็น 2 หรือ 3 เส้น ฉะนั้นเวลาเรียงด้ายต้องใช้ 4 หรือ 6 เส้นควบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ต้องการ

2.3 การทอผ้า

2.3.1 การเรียงด้ายมีขึ้นตอนดังนี้

1. คล้องด้ายที่หลักที่ 1 และสาวด้ายทั้งหมดผ่านหลักที่ 2, 3, 4 และ 5 นำไปคล้องหลักที่ 6 และสาวกลับมาคล้องหลักที่ 1
2. ดึงด้ายทั้งหมดให้ตึงเสมอกันและนำมาพันรอบหลักที่ 2 ตามแนวเข็มนาฬิกา
3. ดึงด้ายทั้งหมดให้ตึงเสมอกันมาทางด้านหน้าหลักที่ 3 ซึ่งเป็นจุดแยกได้ โดยใช้ด้ายอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นด้ายตะกอกสอดเข้าไประหว่างด้ายที่แยกเป็น 2 ส่วนเท่า ๆ กัน ด้ายส่วนที่ไม่ได้คล้องกับตะกอกแยกผ่านด้านหลังหลักที่ 4 และส่วนที่คล้อง ตะกอกดึงผ่านด้านหน้าหลักที่ 4
4. รวบด้ายทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ดึงให้ตึงสาวพันอ้อมหลักที่ 5 ตามแนวเข็มนาฬิกา ดึงด้ายทั้งหมดให้ตึงพันอ้อมหลักที่ 6 และสาวให้ตึง ดึงกลับมาเริ่มต้นที่หลักที่ 1 ใหม่หากต้องการสลัสนี้ ก็เปลี่ยนด้ายกลุ่มใหม่เป็นสีที่ต้องการ โดยเริ่มตั้งแต่หลักที่หนึ่งเช่นกัน ทำหมุนเวียนไปเช่นนี้เรื่อย ๆ จนด้ายที่เรียงมีความสูงเท่ากับความกว้างของผ้าที่ต้องการใช้
5. ถอดไม้ทั้งหมดออกจากไม้ขึ้นเครื่องทอ และนำไม้หน่อสะยาสอดเข้าไป เก็บตะกอกแทนไม้กลุโซ (หลักที่ 6) ซึ่งต้องใช้สำหรับช่วยแยกด้ายเวลาทอ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วทอ จากนั้นนำเครื่องทอทางด้านไม้รังผ้าไปผูกยึดกับฝา หรือเสากระเบื้องบ้าน โดยให้ได้ระดับความสูงประมาณศีรษะของผู้ทอขณะที่นั่งราบกับพื้น ส่วนทางด้านไม้พันผ้า นำแผ่นหนังมาอ้อมรอบเอวด้านหลังของผู้ทอ และผูกรั้งหัวท้ายกับปลายทั้งสองของไม้พันผ้า พร้อมกับดึงเครื่องทอให้ตึงพอประมาณ โดยผู้ทอกระเถิบถอยหลังนั่งในตำแหน่งที่เหมาะสม

2.3.2 การกรอด้ายขวาง

ด้ายขวาง คือ ด้ายที่สอดเข้าไประหว่างด้ายยืนปกติแล้ว การทอผ้าของคนพื้นราบจะกรอใส่หลอด ด้าย และติดกระสวย นำสอดผ่านเข้าไประหว่างด้ายยืน แต่การทอของกะเหรี่ยงไม่มีกระสวย จึงต้องใช้ด้าย พันไม้ขนาดยาวประมาณ 1 ฟุต เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร โดยมีข้อจับปลายไม้ด้านหนึ่ง วางทาบกับหน้าขาขวา ใช้มือขวาปั่นฝ้ายเข้าหาตัวโดยให้ด้ายผ่านเข้ามาระหว่างนิ้วชี้กับนิ้วกลางของมือซ้าย ทำเช่นนั้นจนด้ายในไม้มีมากพอควรแล้ว จึงกรอใส่ไม้อันใหม่ วิธีกรอด้ายแบบนี้กะเหรี่ยง เรียกว่า " ทูลือ "

2.3.3 การทอผ้าของกะเหรี่ยง มี 2 ชนิด

1. การทอธรรมดาหรือทอลายซัด

คือการสอดด้ายขวางเข้าไประหว่างด้ายยืน ซึ่งแยกสลับกันขึ้น 1 ลง 1 หรือขึ้น 2 ลง 2 ตามจำนวน เส้นด้ายที่เรียงเมื่อขึ้นเครื่องทอ ผ้าที่ได้เนื้อผ้าจะเรียบ สม่่าเสมอ และเป็นสีเดียวกันตลอดผืน ใช้สำหรับเย็บ ชุดเด็กหญิงกะเหรี่ยงสะกอ และเย็บกางเกงผู้ชายเท่านั้น โดยปกติด้ายยืน และด้ายขวางที่ใช้ในการทอแบบ ธรรมดาจะมีจำนวนเท่ากัน ยกเว้นกรณีที่ใช้ด้ายต่างชนิดกัน เช่น ด้ายยืนเป็นด้ายสำเร็จรูปซึ่งเส้นเล็ก และ ด้ายขวางพื้นเมือง มีขนาดเส้นใหญ่ ต้องใช้ด้ายยืนจำนวนมากกว่าด้ายขวาง

2. การทอเป็นลวดลาย

ผ้าที่กะเหรี่ยงทอใช้ส่วนใหญ่จะมีลวดลายประกอบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้ ประโยชน์และความนิยม เช่น ชุดหญิงสาวสะกอจะมีลายขวางบริเวณเหนืออก ผ้าถุงของหญิงแต่งงานแล้วจะทอลวดลายบริเวณไหล่ อย่างสวยงาม เป็นต้น การทอเป็นลวดลายจะเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้หญิงไปมากกว่าผู้หญิงสะกอ

2.3.4 การประดิษฐ์ลวดลายในผืนผ้าขณะทอ มีขั้นตอนดังนี้

1. ลายในเนื้อผ้า

ลักษณะลวดลายจะปรากฏ เป็นเส้นขนานตามแนวตั้ง หรือแนวอนก็ได้ หากเป็นลายขนานตามแนวตั้ง การกำหนดลายจะทำพร้อมกับการเรียงด้าย คือใช้จำนวนด้ายเพิ่มขึ้นกว่าปกติตามที่ต้องการให้เป็นลายขนาน ส่วนด้ายขวางใช้จำนวนเท่าปกติ การทอวิธีนี้นิยมใช้ทอเสื้อผู้ชายสูงอายุของเผ่ากะเหรี่ยง

2. ลวดลายสลับลี

เป็นการทอแบบธรรมดา คือใช้ด้ายยืนและด้ายขวางจำนวนเท่าปกติ แต่แทรกด้ายสีต่าง ๆ สลับเข้าไป ขณะเรียงด้ายยืนหรือเมื่อสอดด้ายขวาง เช่น การทอผ้าห่ม ย่อม และผ้าถุงของหญิงที่แต่งงานแล้ว (ลวดลายผ้าถุงในบางท้องถิ่นจะมีลักษณะพิเศษกว่าการทอลายสลับลีธรรมดา คือจะใช้ด้ายย้อมมัดหมี่ หรือ ย้อมแบบลายน้ำไหลเป็นด้ายยืน ลวดลายที่ปรากฏบนเนื้อผ้ามีลักษณะงดงามมากซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป) บางครั้งกะเหรี่ยงจะทอลวดลาย สลับลีเป็นลายขนานในเนื้อผ้า เช่น บริเวณเหนืออกของชุดเด็กหญิง กะเหรี่ยงสะกอ

3. ลายจก

เป็นการทอผืนลายโดยการสอดด้ายสลับ (ซึ่งไม่ใช่ด้ายเส้นเดียวกับด้ายขวางเข้าไปเป็นบางส่วนในเนื้อผ้า ตามผืนลาย และสีในตำแหน่งที่ต้องการ การยกด้ายยืนจะไม่เป็นไปตามการยกตะกอล แต่ผู้ทอจะใช้นิ้วมือ หรือขนเม่นช่วยสอดยกด้ายขึ้นตามจำนวนที่กะไว้ และสอดด้ายสีที่ต้องการเข้าไป ระหว่างด้ายยืนนั้น ฉะนั้นผืนลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทั้งผืนอาจไม่เหมือนกันก็ได้

4. ลายขีด

คือการทอผ้าโดยให้ผืนลายที่ปรากฏเหมือนกันทั้งผืน ลักษณะลายแบบยกดอกในตัวโดยกำหนดสีตามด้ายยืน การแยกด้ายยืนใช้วิธีนับเส้นเป็นช่วง ๆ และสอดไม้หน่อสะยาเข้าไปเป็นตัวนำ ไม้จะช่วยแยกด้ายให้ช่องระหว่างด้ายยืนกว้างเพื่อความสะดวกในการสอดด้ายขวาง กะเหรี่ยงสะกอนิยมทอผ้าลายขีดเพื่อเย็บเป็นผ้าถุงสำหรับหญิงที่แต่งงานแล้ว ผ้าทอลายขีดของกะเหรี่ยงมีลักษณะคล้ายของชาวอีสาน แต่ผืนลายสลับซับซ้อนน้อยกว่า และของอีสานไม่นิยมทอลายขีดพร้อมกับการสลับสี แต่ของกะเหรี่ยงนิยมทอลายขีด และเล่นลายสลับสี ดังนั้นในผ้าผืนเดียวจึงมีทั้งผืนลายยกดอกกนกขึ้นมาจากลายขีด และลายเล่นสีสลับกัน



ลายในเนื้อผ้า

ผืนลายสลับสี

ลายจก

ลายขีด

ภาพที่ 2 แสดงภาพการประดิษฐ์ผืนลายในผืนผ้าขณะทอ

2.3.5 การทอผืนลายโดยแทรกวัสดุ

1. ทอประกอบลูกเต๋อย

ปกติการปักลูกเต๋อยประดับชายเสื้อผู้หญิง จะใช้วิธีปักหลังจากเย็บผ้าประกอบเข้าไปพร้อมกัน ในขณะที่ทอผ้า โดยร้อยลูกเต๋อยเข้ากับเส้นด้ายขวางระหว่างด้ายยืน โดยให้ลูกเต๋อยลอยตัวอยู่บนผืนผ้า เมื่อประกอบเป็นผืนลายแล้วจึงปักทับด้าย สลับสีลงในช่องระหว่างลูกเต๋อยเหล่านั้น เป็นการทำผืนลายบนผืนผ้าให้สวยงามหลังจากเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ส่วนใหญ่กะเหรี่ยงสะกอจะนิยมปักประดิษฐ์ผืนลายบนเสื้อผู้หญิงแม่เรือน ลักษณะการประดับประดาจะใช้ด้ายหลากสีปักสลับลูกเต๋อย ซึ่งเป็นพืชที่กะเหรี่ยง ต้องปลูกไว้เพื่อใช้ในกิจกรรมนี้โดยเฉพาะ ส่วนผู้หญิงกะเหรี่ยงโป่มักตกแต่งผืนลาย โดยการทอมากกว่าปักภายหลัง

และไม่นิยมตกแต่งด้วยลูกเดือย สีลูกเดือยที่ใช้ ได้แก่ สีดำ แดง เหลือง และขาว โดยจะใช้ทุกสีและให้น้ำหนักกับสีดำ และสีแดง ส่วนสีเหลืองและสีขาวเป็นสีตกแต่ง สีประกอบ ได้แก่ สีชมพู น้ำเงิน ส้ม เขียว เป็นกลุ่มสีที่นำมาใช้ภายหลัง และนิยมใช้กันมากขึ้นส่วนใหญ่มักซื้อที่ย้อมเสร็จแล้วมาใช้ โดยให้เหตุผลว่าสีสวยและไม่ตก

2. การวางลาย

ลักษณะการวางลายเสื้อผู้หญิง สะกอกจะปักตกแต่งบริเวณชายเสื้อ ด้านล่างการผสมผสานลาย มักใช้ลายลูกเดือยเป็นแนวกำหนดก่อน เพื่อให้ได้ช่องว่างที่จะเป็นแนวปักลดลายชัดขึ้นจากนั้นจึงปักลงไป

3. การตัดเย็บ

การตัดเย็บตามปกติแล้ว ผ้าจะเป็นผ้าหน้าแคบ จำกัดตามขนาดเครื่องทอ คือ กว้างที่สุดไม่เกิน 20 นิ้ว ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ทอ ดังนั้นการตัดเย็บเครื่องนุ่งห่มของกะเหรี่ยงจึงเป็นการนำผ้าทั้งผืนมาเย็บประกอบกัน โดยพยายามตัดให้น้อยที่สุด เนื่องจากในอดีตกะเหรี่ยงไม่มีกรรไกรใช้ ผ้าที่ทอแต่ละชิ้นเมื่อนำมาประกอบกันเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว จะไม่มีเศษเหลือทิ้ง การแบ่งผ้าจึงทำโดยใช้มีดคม ๆ กรีดตามแนวขวางของผืนผ้าเท่านั้น ด้วยเหตุนี้รูปทรงของเสื้อผ้ากะเหรี่ยงจึงไม่มีส่วนโค้งงอ เพราะเป็นการยากที่จะใช้มีดกรีดผ้าให้ได้ลักษณะเช่นนั้น สิ่งสำคัญในการนำผ้ามาประกอบกัน คือ ต้องเป็นผ้าที่ทอขึ้นสำหรับเครื่องนุ่งห่มตัว หรือผ้าผืนนั้น โดยเฉพาะจะนำไปประกอบกับส่วนของตัวหรือผืนอื่นไม่ได้ เช่น ผ้าที่ทอเพื่อเย็บเป็นเสื้อผู้ชายจะนำมาเย็บเป็นย่าม หรือผ้าห่มไม่ได้ และผ้าที่ทอสำหรับเย็บย่ามก็ไม่สามารถนำมาเย็บเป็นเสื้อ หรือผ้าห่มได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากได้กำหนดลดลายสี และขนาดไว้อย่างแน่นอนแล้ว ก่อนที่จะทอผ้าแต่ละผืนนั่นเอง กะเหรี่ยงจะมี ความชำนาญในการย้อมสีเส้นด้ายด้วยวัสดุจากธรรมชาติ โดยจะกะด้ายให้เพียงพอในการขึ้นเครื่องทอแต่ละครั้ง เพื่อให้ได้สีที่เหมือนกัน การย้อมสีธรรมชาติมีวิธีแตกต่างกันไป โดยขึ้นอยู่กับวัสดุที่นำมาใช้ แต่ทั้งนี้ถ้าอยากให้สีติดดีต้องนำด้ายมาผ่านกระบวนการละลายไขมัน โดยต้มน้ำเดือดประมาณครึ่งชั่วโมง แล้วซักด้วยน้ำเย็นจนด้ายเป็นสีขาว ปัจจุบันชาวบ้านใช้วิธีซักด้วยผงซักฟอกแล้วล้างออก จากนั้นจึงนำไปย้อมสีขณะด้ายกำลังเปียก

3.) การย้อมสีผ้า

วัสดุธรรมชาติที่นิยมใช้

ชื่อไทย	ชื่อกะเหรี่ยง	ส่วนที่ใช้	สีที่ได้
ขมิ้น	เส่ยอ	หัว, เหง้า	เหลือง
คราม	นอช่อ	ใบ	กรมท่า
"	สะหย่า	ใบ, ยอด	ดำ
-	ไค้ะ	ราก	แดง
สมอป่า	-	ใบ	กากี้แกมเขียว
"	-	เปลือก	เขียวแก่
แก่นขนุน	-	แก่น	เขียวทองอ่อน
เปลือก เพกา	-	เปลือก	เขียวทองอ่อน
ประดู่, ไม้แดง	-	เปลือก	แดง
เงาะป่า	-	เมล็ดใน	แสด
ต้นปุย	-	เปลือก	ชมพู



ภาพที่ 3 แสดงภาพตัวอย่างการย้อมด้วยสีธรรมชาติ

1. การย้อมด้วยไขมัน ภาษากะเหรี่ยงว่า “เสยอ” ส่วนที่นำมาใช้ เอาเฉพาะหัวที่แก่จัดเท่านั้น เมื่อย้อมแล้วจะให้สีเหลือง

วัสดุที่ใช้ มีดังนี้

- (1) ไขมัน 1/2 กิโลกรัม
- (2) ด้าย 2 ไจ
- (3) ปูนกินกับหมาก หรือปูนขาว 1 ซ่อนซา
- (4) น้ำ 1-2 ลิตร

วิธีการ

นำไขมันมาตำหรือบดให้ละเอียด ผสมกับน้ำและปูน แล้วนำด้ายลงแช่ พร้อมทั้งนวดจนเปียก จากนั้นตั้งไฟปานกลางให้เดือดประมาณ 20 นาที หลังจากต้มเสร็จแล้วยกด้ายขึ้นตากแดดจนแห้ง ถ้าต้องการให้สีมีความเข้ม และป้องกันสีตก ให้ใส่ปูนลงไปในการย้อมครั้งที่ 2 อีกเล็กน้อย

2. การย้อมด้วยคราม หรือ นอซอ ส่วนที่นำมาใช้ คือ ใบแก่ เมื่อย้อมแล้ว ให้สีน้ำเงินเข้ม หรือ กรมท่า วัสดุที่ใช้ย้อม มีดังนี้

- (1) คราม 2 ซีด
- (2) ด้าย 2 ไจ
- (3) ปูน 1 ไจ
- (4) น้ำ 1-2 ลิตร
- (5) ข้าวสุก 1 กำมือ
- (6) ชี้เถ้าไม้ชี้เหล็ก

วิธีการ

ขั้นตอนที่ 1 การทำน้ำคราม นำใบคราม จากต้นที่มีอายุประมาณ 3 เดือน (สังเกตจากเริ่มออกดอก) มาแช่น้ำจนใบเปื่อย ใส่ปูนขาว และชี้เถ้าไม้ชี้เหล็ก แช่ต่ออีก 2-3 คืน จากนั้นกวนน้ำครามจนขึ้นฟองทิ้งไว้จนตกตะกอน เทน้ำใสทิ้ง นำส่วนที่ตกตะกอนมากรองด้วยผ้า จะได้ครามเป็นก้อนเก็บไว้ย้อมผ้าต่อไปได้

ขั้นตอนที่ 2 นำด้ายและครามมานวดรวมกันจนผสมน้ำ พร้อมทั้งใส่ปูนขาวลงไป แล้วนำมาต้มกับไฟอ่อน ๆ ประมาณ 30 นาที นำด้ายขึ้นมาผึ่งลมให้แห้ง แล้วย้อมซ้ำหากสียังไม่เข้มพอ

ขั้นตอนที่ 3 นำด้ายและข้าวสุกมา นวดพร้อมกับไฟอ่อน ๆ ประมาณ 30 นาที นำด้ายขึ้นมาผึ่งลมให้แห้งสนิท แล้วนำมาใช้ทอเป็นผ้าต่าง ๆ ได้

3. การย้อมด้วยสีย้อม ให้สีดำสนิทใช้ส่วนที่เป็นใบ และยอดของพืช (ไม่เก็บในช่วงที่พืชกำลังออกดอก)

วัสดุที่ใช้ย้อม มีดังนี้

- (1) สีย้อม 1 กิโลกรัม
- (2) ด้าย 2 ใจ
- (3) ปูน 1 ช้อน
- (4) น้ำ 1-2 กำมือ
- (5) ข้าวสุก 1-2 กำมือ
- (6) ชี้เถ้าไม้ชี้เหล็ก

วิธีการ

ทำเช่นเดียวกับการย้อมด้วยต้นคราม

หมายเหตุ "สีย้อม" เป็นพืชชนิดหนึ่งที่ให้สีดำสนิท แตกต่างจากมะเกลือ ซึ่งให้สีเทา นอกจากนั้นสีย้อมยังมี 2 ชนิด คือชนิดที่ให้สีดำ และชนิดที่ให้สีแดง โดยสังเกตความแตกต่างได้จากสีของใบสีย้อม ถ้าให้สีดำใบจะเป็นสีดำ ชนิดที่ให้สีแดง ใบจะเป็นสีแดง

4. การย้อมด้วยโคล๊ะ ให้สีแดง ส่วนที่นำมาใช้คือ ราก

วัสดุที่ใช้ย้อม มีดังนี้

- (1) รากโคล๊ะ 1/2 กิโลกรัม
- (2) ด้าย 2 ใจ
- (3) น้ำมันพืชหรือน้ำมันหมู 1-2 ช้อนโต๊ะ
- (4) ปูน 1 ช้อน
- (5) ชี้เถ้าไม้ไผ่ หรือกาบกล้วยกรอง 1 ลิตร
- (6) ใบส้มป่อยหรือมะขาม 2ขีด

วิธีการ

ขั้นตอนที่ 1 นำด้ายกับน้ำมันพืช และชี้เถ้านำมาขนาดและตำจนเข้ากัน

ขั้นตอนที่ 2 นำขมิ้นเพียงเล็กน้อยมาทดสอบว่ามีการเปลี่ยนสีหรือยัง หากมีการเปลี่ยนสีแล้วนำมาต้มกับน้ำ ประมาณ 2 ลิตร โดยใช้ไฟอ่อน ๆ ประมาณ 30 นาทีหลังจากนั้นนำมาตากจนแห้ง

ขั้นตอนที่ 3 นำด้ายมาซักจนกว่าน้ำมันพืชจะหมดแล้วผึ่งให้หมาด ๆ

ขั้นตอนที่ 4 นำรากของโศ๊ะ มาสับหรือซอยเป็นแผ่นบาง ๆ และตำให้ละเอียด (ห้ามสับบนเขียงที่ใช้ทำกับข้าว) และนำด้ายมาคลุมขนาด และใส่น้ำลงไปพร้อมทั้งผสมกับน้ำส้มป่อย หรือมะขามที่คั้นจากใบหรือยอด แล้วนำมาตั้งไฟประมาณ 10 นาที ใช้ไฟปานกลาง

ขั้นตอนที่ 5 หลังจากต้มย้อมสีเรียบร้อยแล้ว แล้วก็นำออกมาตากแดดจนแห้ง หากสียังจางก็ย้อมสีซ้ำอีกจนพอใจ

ข้อห้ามในการย้อม

1. ห้ามย้อมผ้าในวันขึ้น 15 ค่ำ หรือ แรม 15 ค่ำ
2. ห้ามย้อมผ้าในวันที่มีคนตายในหมู่บ้าน
3. ห้ามย้อมผ้าในขณะที่เริ่มตั้งครุรงก์จนกว่าจะคลอดบุตร



ภาพที่ 4 แสดงภาพเส้นด้ายที่ย้อมด้วยวัสดุธรรมชาติชนิดต่าง ๆ

4.) ลายผ้าขนเฝ้าปกากะญอ

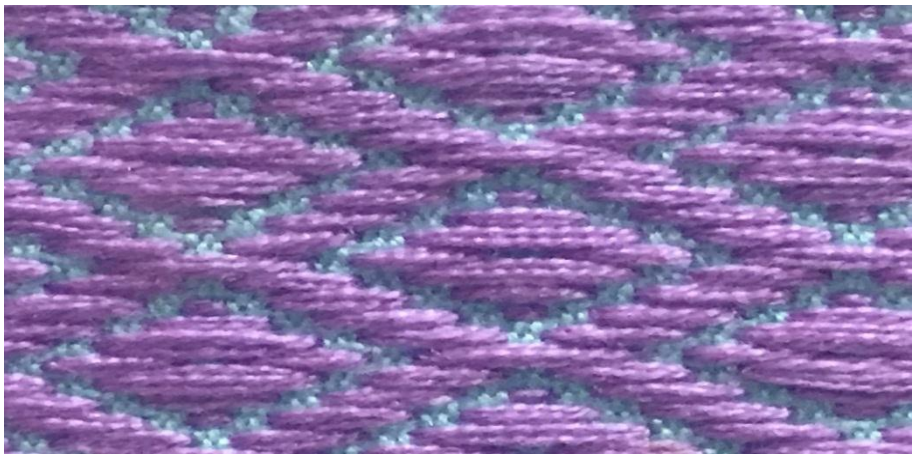
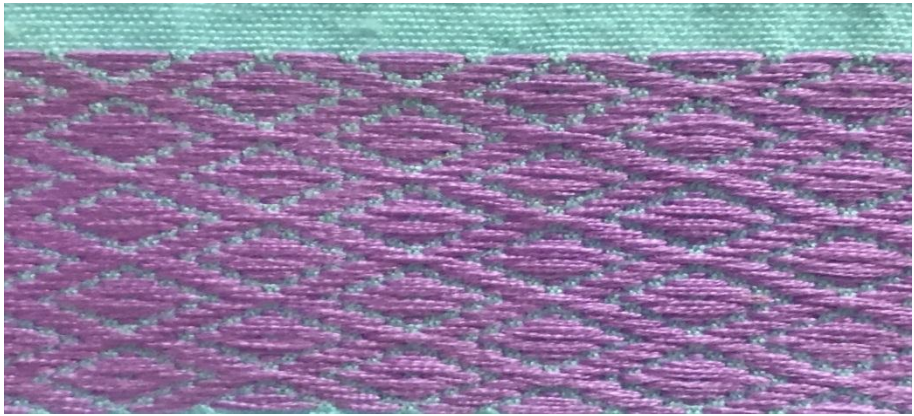
1. ชื่อปกากะญอ: โยวฮ่อกี้

ชื่อไทย : ลายเกล็ดคลื่น

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากลำตัวและหางของลิ้นซึ่งลิ้นมีเกล็ดที่มีลวดลายที่ชัดเจนและสวยงามผู้คิดค้นจึงนำไปออกแบบเป็นลายผ้าทอเพื่อให้เกิดความสวยงาม



ภาพที่ 5 แสดงภาพผ้าทอลายเกล็ดคลื่น

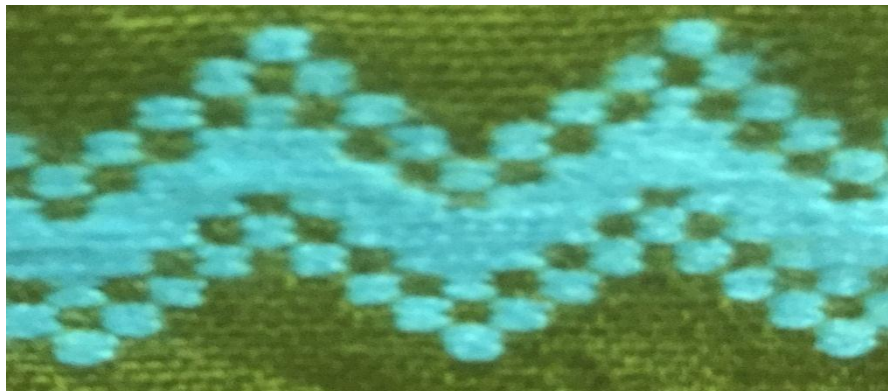
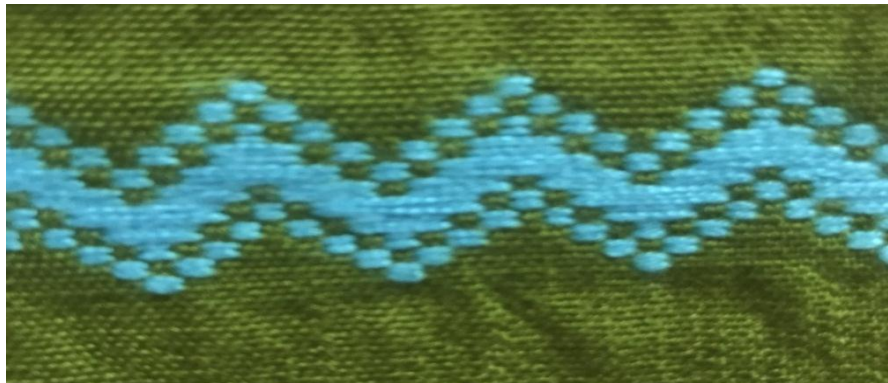
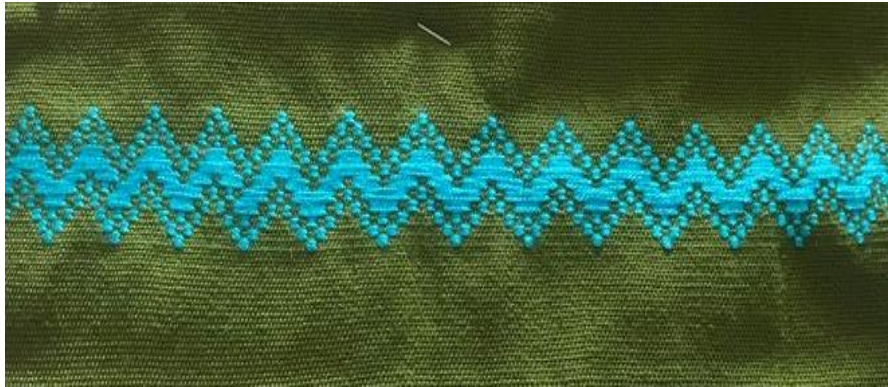


ภาพที่ 6 แสดงภาพผ้าทอลายเกล็ดลิ้น

2. ชื่อปกากะญอ: ทีเปลหมื่อ

ชื่อไทย: ลายสายน้ำเขียว

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากลำน้ำที่ไหลเขียวแรงไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีการไหลย้อนกลับ สังเกตได้จากเส้นตรงกลางของลายผ้าที่เหมือนกับสายน้ำที่ไหลไปเรื่อยๆไม่มีการไหลย้อนกลับ

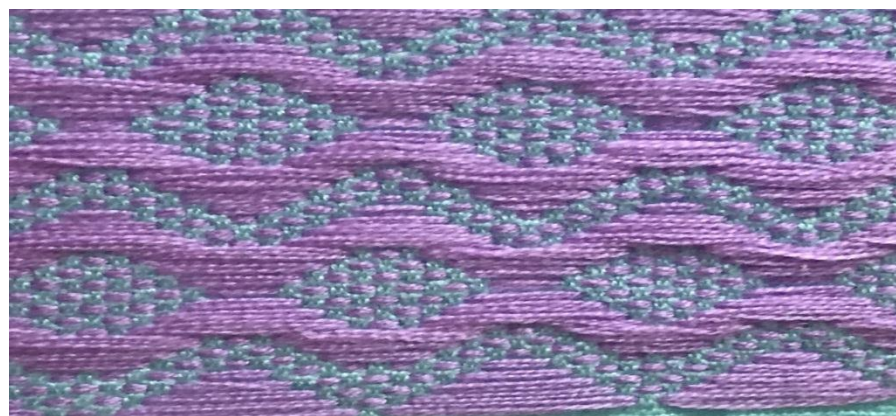
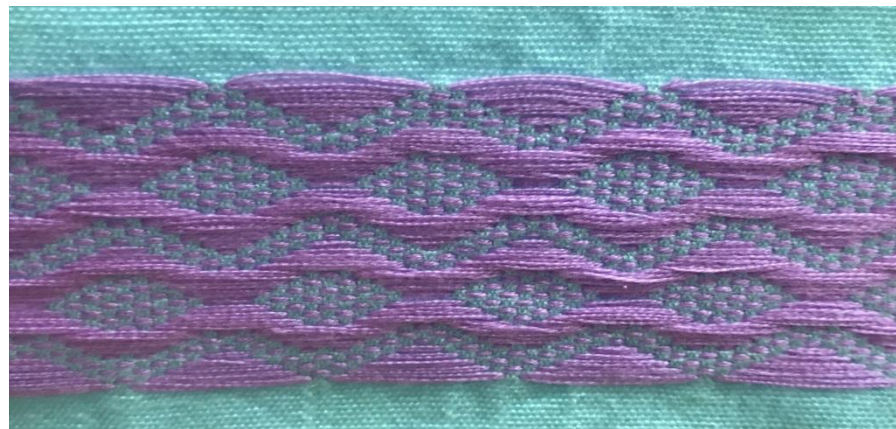


ภาพที่ 7 แสดงภาพผ้าทอลายสายน้ำเขียว

3. ชื่อปกากะญอ: ทีโตะโกละ

ชื่อไทย: ลายน้านิ่ง

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตเห็นลำน้าขนาดใหญ่ที่มีสายน้ำไหลเป็นเกลียวกระจายไปทั่วลำน้า
เวลามองไปบนผืนน้ำจะนิ่งไม่เคลื่อนไหวแต่ถ้ามองไปได้ผืนน้ำจะมีการไหลเป็นสายยาวตลอดเวลา



ภาพที่ 8 แสดงภาพผ้าทอลายน้านิ่ง

4. ชื่อปกากะญอ: เก๋อปอดเดอ

ชื่อไทย: ลายใยแมงมุม

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากการชักใยของแมงมุมตามฝาผนังบ้านหรือตามพื้นที่ต่างๆโดยแมงมุมนั้นมีความสามารถเฉพาะตัว วางแผนได้ยอดเยี่ยมมากการชักใยของมันมีไว้เพื่อดักจับอาหารเลี้ยงตัวเอง ศัตรูที่ผ่านมาในบริเวณที่ชักใยไว้จะกลายเป็นเหยื่อล่อหรือกับดักให้กับเหยื่อ การขึ้นลายผ้าจะต้องดูที่ลูกเต๋อยและขึ้นอยู่กับผู้ที่คิดค้นว่าจะขึ้นลายแบบไหน ซึ่งในลายผ้านี้เป็นการขึ้นลายตามทิศทางต่างๆ รอบลูกเต๋อย

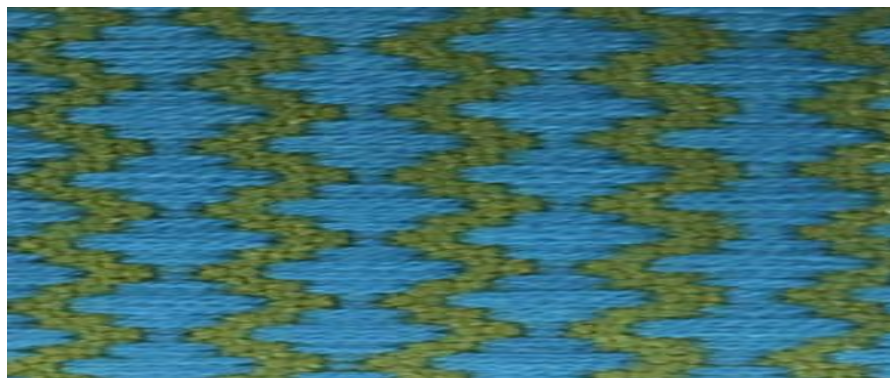
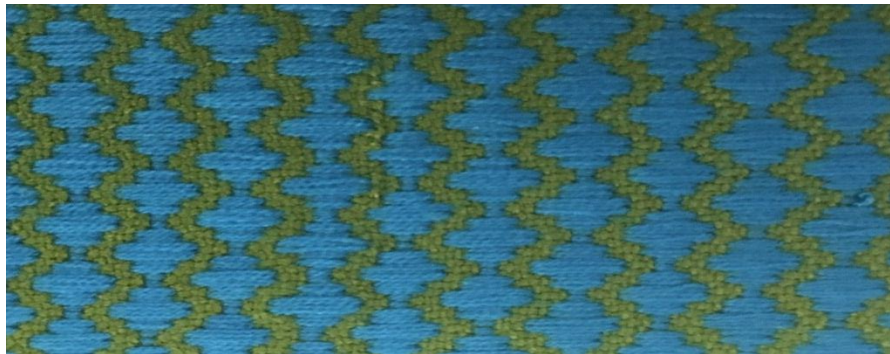
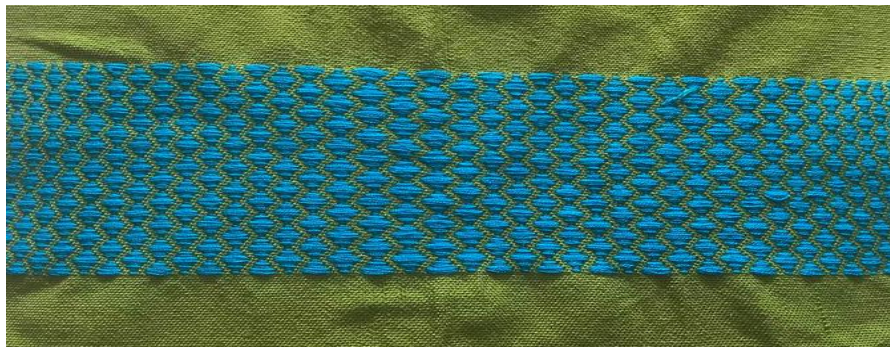


ภาพที่ 9 แสดงภาพผ้าทอลายใยแมงมุม

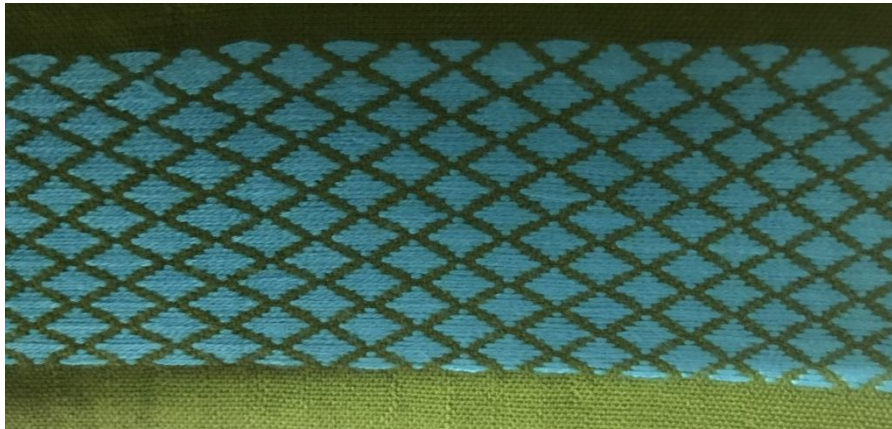
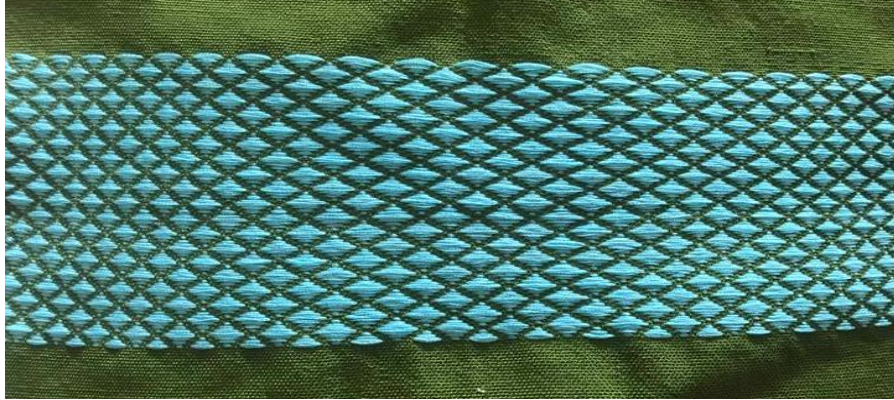
5. ชื่อปกากะญอ: เก๋อแนเดอ

ชื่อไทย: ลายรังผึ้ง

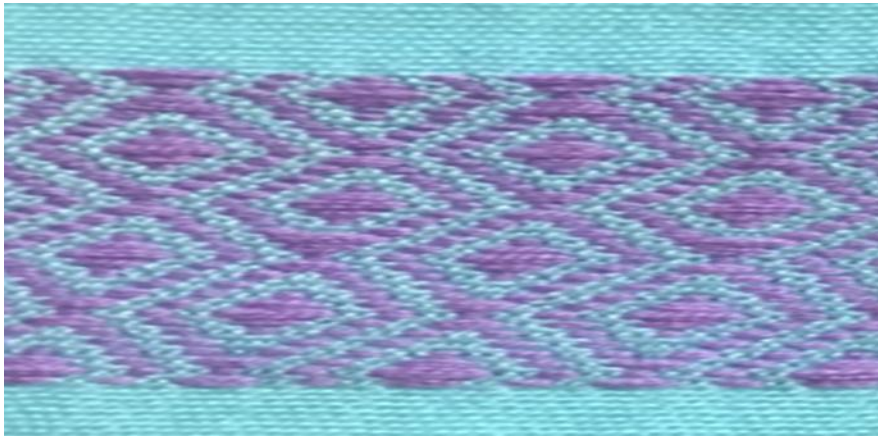
ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นจะออกแบบลวดลายเส้นเป็นแนวทแยงตัดกันเพื่อให้มีความคล้ายกับรังผึ้งที่ติดบนต้นไม้หรือตามกิ่งไม้ ผู้คิดค้นสังเกตจากลวดลายของรังผึ้งที่มีลักษณะเด่นและมีความสวยงามและแฝงไปด้วยความน่ากลัว เพราะเมื่อใดที่ถูกรบกวนผึ้งจะมีการรวมตัวเป็นฝูงเพราะผึ้งจะมีความสามัคคีกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อปกป้องลูกอ่อนในรังและช่วยกันแดด กันฝน กันหนาว



ภาพที่ 10 แสดงภาพผ้าทอลายรังผึ้ง



ภาพที่ 11 แสดงภาพผ้าทอลายรังผึ้ง



ภาพที่ 12 แสดงภาพผ้าทอลายรังผึ้ง

6. ชื่อปกากะญอ: ฉุยช่อหล่อ

ชื่อไทย: ลายรอยเท้าสุนัข

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากรอยเท้าสุนัข ซึ่งสุนัขมีความฉลาดและภักดีต่อเจ้าของ เป็นทั้งยามรักษาการแทนเจ้าของบ้านเพื่อเฝ้าระวังภัยอันตรายจากผู้บุกรุก สมัยก่อนการมีสุนัขอยู่ด้วยเสมือนมีอาวุธสามารถพาไปไหนได้ด้วยทุกที่ รวมถึงสามารถล่าสัตว์เพื่อหาเลี้ยงเจ้าของได้

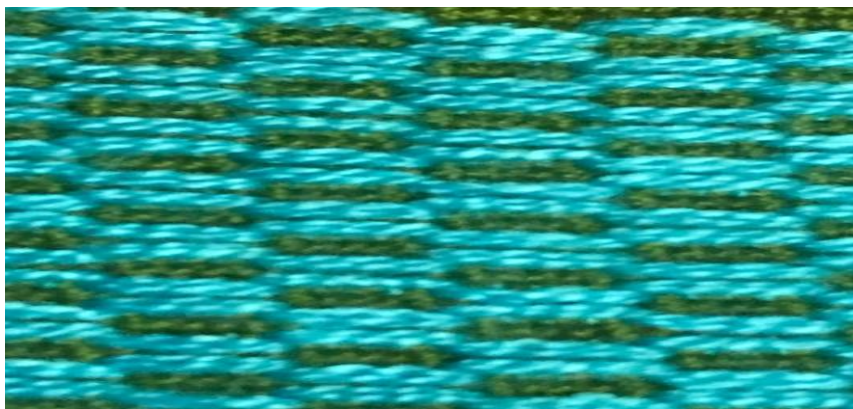
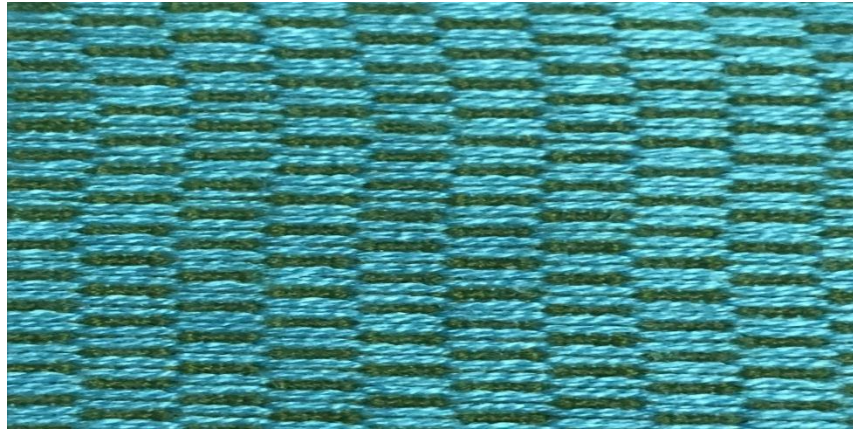
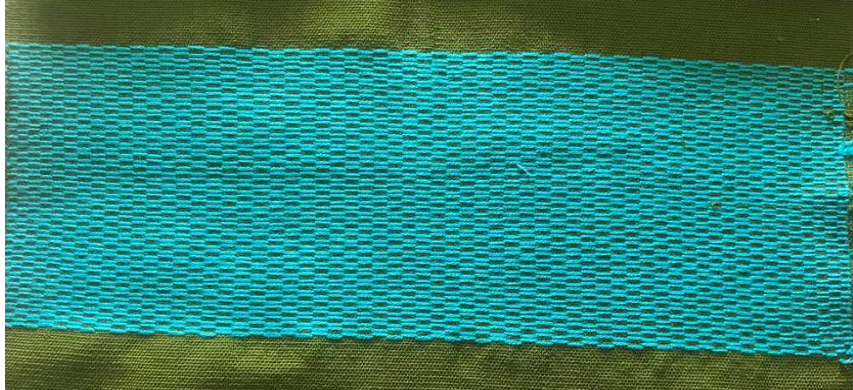


ภาพที่ 13 แสดงภาพผ้าทอลายรอยเท้าสุนัข

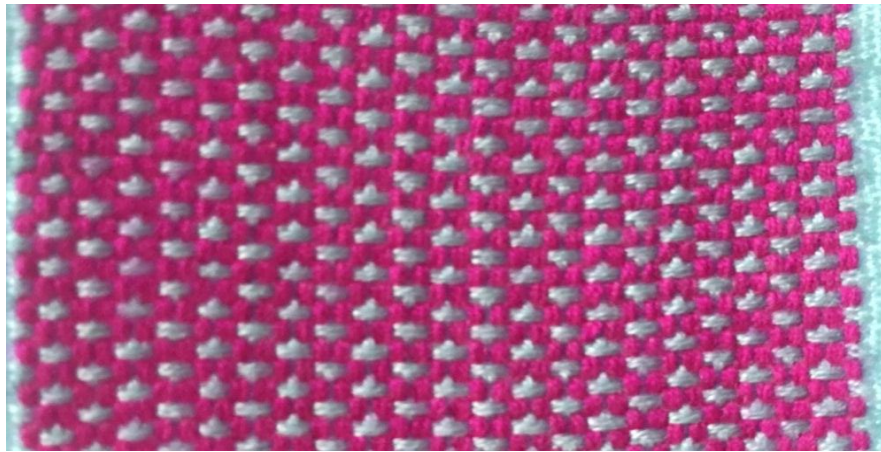
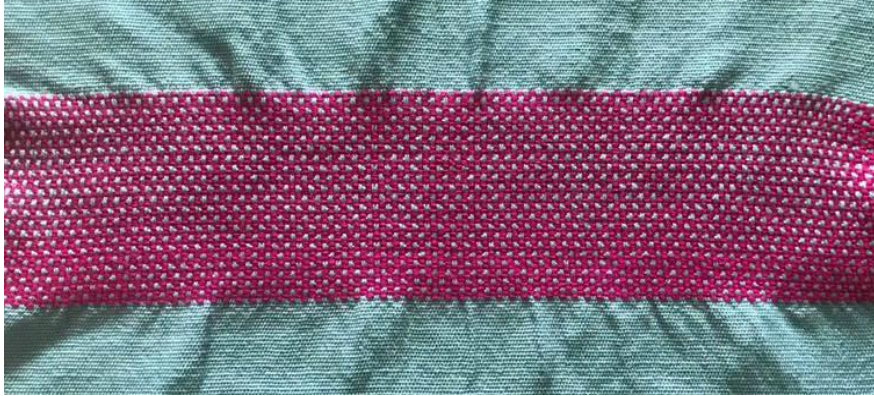
7. ชื่อปกากะญอ: เบอะซ่าเคาะปู

ชื่อไทย: ลายปากลูกอ๊อด

ผู้คิดค้นสังเกตที่ปากของลูกอ๊อดที่ช่องปากจะมีจอยปากและมีตุ่มฟัน



ภาพที่ 14 แสดงภาพผ้าทอลายปากลูกอ๊อด

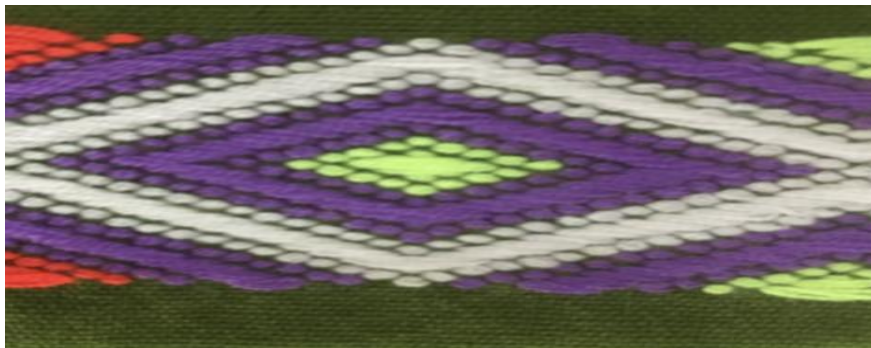
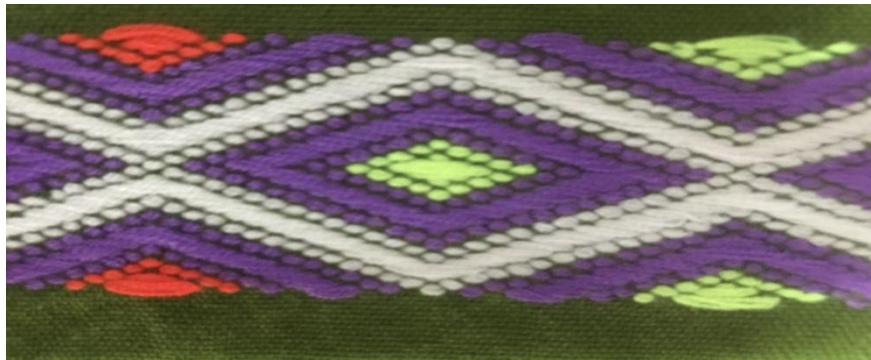


ภาพที่ 15 แสดงภาพผ้าทอลายปากลูกฮึด

5. ชื่อปกากะญอ: ต่ากะโตะ

ชื่อไทย: ลายเถาว์ลัย (เป็นลายดั้งเดิม)

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากร่องเล่าของคนสมัยก่อนว่า ลวดลายเถาว์ลัยเปรียบเสมือนความรักของชายหนุ่มที่ปกป้องคุ้มครองให้กับหญิงสาวโดยหญิงสาวนั้นต้องได้รับการคุ้มครองจากชายหนุ่ม

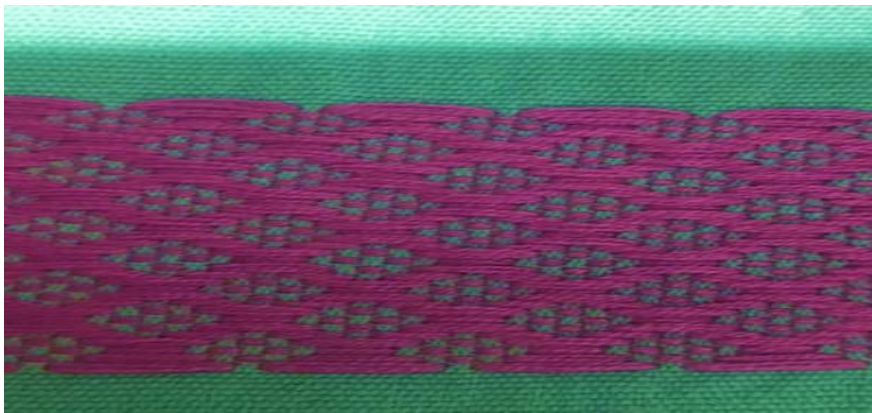
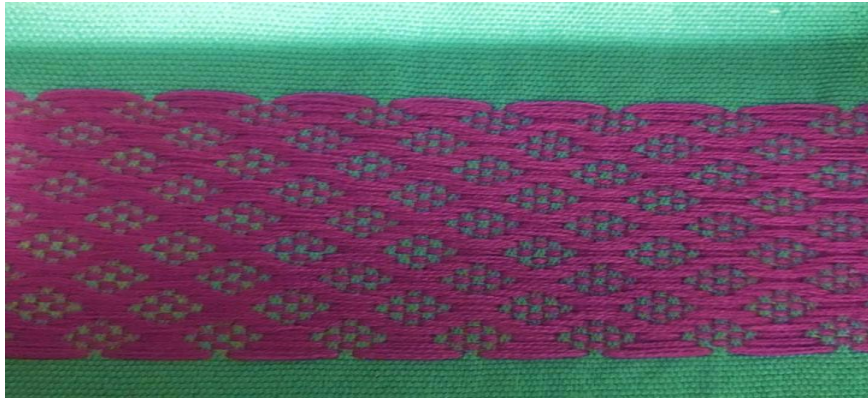


ภาพที่ 16 แสดงภาพผ้าทอลายเถาว์ลัย

8. ชื่อปกากะธู: เก๋อปอดอ

ชื่อไทย: ลายใยแมงมุม

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากการชักใยของแมงมุมตามพื้นที่ต่างๆโดยลักษณะการชักใยจะปล่อยเส้นใย 1 เส้นห้อยลงมาจากนั้นรอให้ลมพัดใยแมงมุมไปติดกับกิ่งไม้หรือวัสดุบริเวณที่ชักใยแมงมุมจะเดินข้ามเส้นใยระหว่างเดินจะมีการปล่อยเส้นใยออกมาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนกว่าจะชักใยเสร็จ



ภาพที่ 17 แสดงภาพผ้าทอลายใยแมงมุม

9. ชื่อปกากะญอ: พอเดะหมื่อ

ชื่อไทย: ลายดอกทานตะวัน

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากดอกทานตะวันที่มีลักษณะเป็นดอกเดี่ยวดอกมีขนาดใหญ่ มีกลีบดอกเป็นจำนวนมากเรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆ กลีบดอกมีลักษณะเป็นรูปไข่ปลายกลีบดอกแหลม ส่วนด้านในช่อดอกประกอบไปด้วยดอกขนาดเล็กจำนวนมาก



ภาพที่ 18 แสดงภาพผ้าทอลายดอกทานตะวัน

10. ชื่อปกากะญอ: ต่าพอ

ชื่อไทย : ลายดอกไม้

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากดอกไม้ที่มีรูปทรงที่ชัดเจน



ภาพที่ 19 แสดงภาพผ้าทอลายดอกไม้

11. ชื่อปกากะญอ: ฉ่า

ชื่อไทย: ลายดาว

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากรูปดาวที่มี 4 แฉกอยู่บนท้องฟ้าในยามค่ำคืน

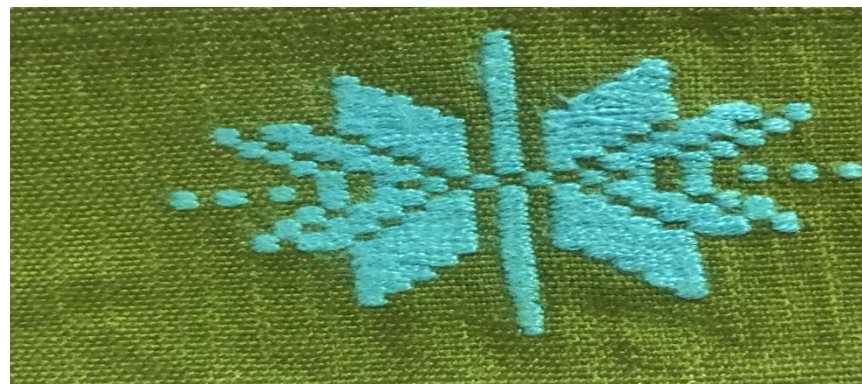


ภาพที่ 20 แสดงภาพผ้าทอลายดาว

12. ชื่อปกากะญอ: เจี๊าะเก๋อเป

ชื่อไทย: ลายผีเสื้อ

ที่มาของลายผ้า : ผู้คิดค้นสังเกตจากผีเสื้อที่กำลังดูดน้ำหวานจากเกสรดอกไม้ซึ่งผีเสื้อมีลำตัวที่ไม่มีกระดูกแต่ใช้เปลือกเป็นที่ยึดของกล้ามเนื้อที่ใช้ในการเคลื่อนไหว ปีกของผีเสื้อเป็นเยื่อบางๆประกบกัน ผู้คิดค้นมีความเชื่อว่าผีเสื้อ แสดงถึงความรู้สึกที่สดใส ร่าเริง เหมือนลายผีเสื้อที่มีหลายสี



ภาพที่ 21 แสดงภาพผ้าทอลายผีเสื้อ

ภาคผนวก

เอกสารอ้างอิง

- เบญจรัตน์ สุภาอุดมเลิศ . 2558. **ผ้าทอกะเหรี่ยง** . [ออนไลน์] : เข้าถึงได้จาก <https://issuu.com/benjaratsupa-udomlerk/docs/issuu> . สืบค้น 27 มีนาคม 2561
- พจนา นุ่มหันต์ และคณะ. 2555. **ศึกษาวิถีวัฒนธรรม อนุรักษ์และพัฒนาชนเผ่าสู่เชิงพาณิชย์ กรณีศึกษา ผ้าทอกะเหรี่ยง จังหวัด เชียงใหม่** . [ออนไลน์] : เข้าถึงได้จาก https://repository.rmutp.ac.th/bitstream/handle/123456789/1366/ITFD_56_01.pdf . สืบค้น 27 มีนาคม 2561
- มทร.ล้านนา. 2560. **ผ้าทอกะเหรี่ยง**. [ออนไลน์]: เข้าถึงได้จาก <https://www.rmutl.ac.th/gallery/> . สืบค้น 27 มีนาคม 2561
- มปป. ัญญากร พงศรี. 2557. **ผ้าทอกะเหรี่ยงชาวปกากะญอ**. [ออนไลน์]: เข้าถึงได้จาก <http://information57.blogspot.com/2014/09/blog-post.html> . สืบค้น 27 มีนาคม 2561
- มูลนิธิกระเจกเงา. 2550. **ชนเผ่ากะเหรี่ยง – การทอผ้า**. [ออนไลน์]: เข้าถึงได้จาก <http://www.openbase.in.th/node/653> . สืบค้น 27 มีนาคม 2561
- แหล่งสารสนเทศท้องถิ่น. 2557. **ความเป็นมาของผ้าทอกะเหรี่ยง**. [ออนไลน์]: เข้าถึงได้จาก <http://pratrokaren.blogspot.com/2014/12/blog-post.html> . สืบค้น 27 มีนาคม 2561

คำนำ

การรวบรวมศึกษาทรัพยากรวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ฉบับนี้เป็นการรวบรวมศึกษาข้อมูล ผ้าทอปะกาเกอญอ ของชาวบ้านป่าข้าวหลาม หมู่ที่ 7 ตำบล กัดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยในปี พ.ศ. 2559 ทาง อบต.กัดช้างได้ร่วมกับโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนโลออนส์ มหาจักร 9 และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ คณะผลิตกรรมการเกษตร สาขา วิทยาการสมุนไพร ได้ดำเนินการสำรวจเก็บรวบรวมทรัพยากรท้องถิ่น บ้านป่าข้าวหลาม หมู่ที่ 7 จัดทำเป็นทะเบียนทรัพยากร พืช สัตว์ ชีวภาพ และวัฒนธรรมภูมิปัญญา ดังนั้น คณะอนุกรรมการงานปลูกรักษาทรัพยากรท้องถิ่น จึงดำเนินการรวบรวมทรัพยากรท้องถิ่นที่มีความสำคัญ ทรัพยากรวัฒนธรรมภูมิปัญญาสำคัญของชาวบ้าน ปะกาเกอญอ บ้านป่าข้าวหลามคือ “ผ้าทอ”

ผ้าทอกะเหรี่ยงเป็นมรดกภูมิปัญญาทางศิลปะพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมของชาวไทยกะเหรี่ยง ซึ่งผ้าทอกะเหรี่ยงจะสะท้อนถึงสถานภาพทางสังคม ปัจจุบันได้มีการส่งเสริมให้นำผ้ามาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆเพิ่มมากขึ้น เช่น การส่งเสริมพัฒนาเป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้และส่งเสริมให้เกิดการสืบทอดต่อในชุมชน ปัจจุบัน ผ้าทอกะเหรี่ยงได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคือการขาดแคลนช่างทอผ้ากะเหรี่ยงรุ่นใหม่เนื่องจากคนทอผ้าส่วนใหญ่เป็นสตรีสูงอายุ ทำให้ขาดช่วงการสืบทอดความรู้ จนอาจทำให้เกิดการสูญหายของมรดกทางภูมิปัญญาศิลปะพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาผ้าทอกะเหรี่ยงเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการสูญหายเพราะผ้าทอกะเหรี่ยงมีคุณค่าความงามที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะท้องถิ่น มีภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สามารถส่งเสริมให้เกิดอาชีพในท้องถิ่นได้จึงเป็นที่มาของการจัดทำรายงานผ้าทอกะเหรี่ยงเพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางศิลปะพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยง

การจัดทำรายงานฉบับนี้มีข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติของผ้าทอกะเหรี่ยง วิธีการทอผ้ากะเหรี่ยง การประดิษฐ์ ลวดลายบนผ้าทอ การทอลวดลายโดยแทรกวัสดุ การย้อมสีด้วยสีธรรมชาติและลวดลายของผ้าทอกะเหรี่ยง